

NƏSİMİNİN ƏLYAZMALARI DÜNYA ARXIV VƏ KİTABXANALARINDA

Röya Muradova

BDU, Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının magistrantı

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, dünya ədəbi-bədii fikir tarixinin mütəfəkkirlərindən olan İmadəddin Nəsiminin bədii yaradıcılığı ilə yanaşı, şairin əsərlərinin nəşri və tiploloji təhlili də xüsusi maraq doğurur. Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsimi ədəbiyyat tariximizdə anadilli fəlsəfi şeirin əsasını qoymuş, məhəbbət və gözəllik nəğməkarı kimi şöhrət tapmışdır. Onun şeirləri dünyaya və həyata yeni münasibət və düşüncənin bədii ifadəsidir, insan və onun mənəvi əzəməti haqqında yazılmış himnlərdir.

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev digər klassiklərimizlə yanaşı hər zaman Nəsiminin də ədəbi-bədii irsinə yüksək dəyər vermiş, şairin əsərlərinin hələ sovet dövründə kütləvi tirajlarla nəşrinə, görkəmli şairin yubileylərinin ümumittifaq miqyasında təntənəli şəkildə keçirilməsinə nail olmuşdur. Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin siyasətini uğurla davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də həmişə İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığına böyük dəyər vermişdir. Ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən 2019-cu ilin dahi Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin şərafinə və əziz xatirəsinə ehtiram əlaməti olaraq “Nəsimi İli” elan edilməsi çox müsbət və təqdirəlayiq addımdır. Hər bir kəs, bütün Azərbaycan xalqı bu addımı çox yüksək dəyərləndirir. Bu, ölkə Prezidentinin, Azərbaycan dövlətinin sözə, yaradıcılığa, ədəbiyyata, Azərbaycan mədəniyyətinə verdiyi dəyərin növbəti göstəricisi və nümunəsidir. Qeyd edək ki, “Nəsimi ili”ndə ölkədə və xaricdə bir sıra mühüm tədbirlər keçirilmiş, eyni zamanda bununla əlaqədar olaraq yubiley nəşrləri buraxılmışdır.

Nəsiminin anadilli “Divan”ı ilk dəfə İstanbulda 1844-cü ildə, sonra yenə orada 1871-ci və 1880-ci illərdə nəşr edilib. Ümumiyyətlə, şairin “Divan”ı Türkiyədə dəfələrlə işıq üzü görüb. Görkəmli ədəbiyyatşünas Salman Mümtaz Azərbaycanda ilk dəfə olaraq 1926-cı ildə Bakıda, “Kommunist” mətbəəsində Nəsiminin şeirlər toplusunu nəşr etdirib. Kitaba yazdığı “Ön söz”də şairin türk, fars və ərəb dillərində üç “Divan”ının olması barədə məlumat verən S.Mümtaz müxtəlif əlyazmalardan, cüng və bəyazlardan onun şeirlərini bir kitab halında toplayaraq oxuculara təqdim etdiyini bildirir. Sonda Nəsimi şeirlərində işlədilən əski türk sözlərinin lüğəti verilib.

Azərbaycanda Nəsiminin əsərlərini nəşr etdirən tədqiqatçılardan Mirzəğa Quluzadə, Həmid Araslı, Cahangir Qəhrəmanov, Əlyar Səfərli, Qəzənfər Paşayev və Teymur Kərimlinin adlarını çəkmək olar. Şairin anadilli “Divan”ının, onun əlyazma nüsxələrinin tədqiqi sahəsində professor Cahangir Qəhrəmanovun xidmətlərini, xüsusilə qeyd etmək istərdik. Alim 1969-cu ildə “İmadəddin Nəsimi əsərlərinin tənqidi mətni və leksikası” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edib, 1973-cü ildə böyük şairin 600 illik yubileyi qeyd edildiyi bir zamanda nəşr etdirdiyi üçcildlik “Nəsimi. Əsərlər” kitabında şairin anadilli “Divan”ının elmi-tənqidi mətnini tədqiqatçılara təqdim edib. Ərəb qrafikası ilə yazılmış bu mətni xəttat Qulam Darabadi köçürüb. Kitabın elmi redaktoru akademik Həmid Araslı idi. C.Qəhrəmanov elmi-tənqidi mətnin tərtibində bir çox əlyazma və çap nüsxələrindən istifadə edib. Bu sırada Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan XVI əsrə aid əlyazma; 1700-cü ildə Mirzəxan vələdi-Məlik Şeyx Bünyad Salbaninin köçürdüyü əlyazma; İrəvanın Matenadaran Qədim Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan, 1661-ci ildə Hüseynəli ibn Səfərəli tərəfindən köçürülmüş əlyazma; Rusiya Elmlər Akademiyasının Sankt-Peterburq bölməsində saxlanan, 1793-cü ildə Buxarada köçürülmüş əlyazma nüsxəsi; Özbəkistan Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutunda mühafizə edilən, 1877-ci ildə Buxarada Mir Nəsimullah Buxari tərəfindən köçürülmüş əlyazma; Nəsimi əsərlərinin 1880-ci ildə İstanbulda, “Əxtər” mətbəəsində, habelə Bakıda, “Kommunist” mətbəəsində çap edilmiş nüsxələri aid edir. Tədqiqatçı əlyazma və nəşrlər arasında bütün nüsxə fərqlərini göstərib. O, nüsxələr arasında olan bütün qrafik, imla, leksik və qrammatik fərqlərə diqqət yetirib, xüsusi olaraq qeyd edib. Alim şairin əsərlərinin tək cə bədii vüsətinə, şeiriyyətinə, ideya və məzmununa diqqət yetirməyib. Burada Nəsiminin Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafındakı rolu, onun əsərlərinin müxtəlif dövrlərdə üzü köçürülmüş əlyazmalarında əksini tapmış dil vahidləri, onların dilimizin inkişaf tarixinin ayrı-ayrı mərhələlərində işlənmə xüsusiyyətləri də nəzərə alınıb.

Ankaranın Milli Kitabxanasından əldə edilmiş Nəsimi “Divan”ı “Divani-Seyyid əleyhürrəhmə əlgüfran” (“Rəhmətlik, günahları bağışlanmış Seyid Nəsiminin divanı”) sözləri ilə başlanır və 83 vərəqdən ibarətdir.

Nəsimi əlyazmalarının araşdırılmasının onun ədəbi irsi ilə yanaşı, tərcümeyi-halının da daha ətraflı öyrənilməsinə yardım etdiyinə şübhə yoxdur. Şairin hansı təxəllüsündən nə vaxt istifadə etməsi onun tərcümeyi-halı ilə bağlı məsələlərdəndir. Məlum olduğu kimi, sənətkar “Nəsimi” ilə yanaşı, “Hüseyni”, “Seyyid”, “Seyyid Nəsimi”, “Haşimi” təxəllüslərindən də istifadə edib, bəzi əlyazmalarda onun təxəllüssüz şeirlərinə də rəst

gəlmək olar. Bəzi tədqiqatçılar göstərirlər ki, şair yaradıcılığa yeni qədəm qoyduğu gənclik illərində “Hüseyni” təxəllüsündən (o, bu təxəllüsü əsl adı Hüseyni olan Həllac Mənsura pərəstiş etdiyi üçün götürüb) daha çox istifadə edib, Fəzlullah Nəimi ilə görüşüb, hürufilik təriqətini qəbul etdikdən sonra isə “Nəsimi” təxəllüsündən istifadə etməyə başlayıb. “Nəsimi” təxəllüsünün Fəzlullahın “Nəimi” təxəllüsünə bənzəməsi bu ehtimalı daha da gücləndirir. Böyük sənətkarın anadilli “Divan”ının yeni əldə edilən əlyazma nüsxələrinin nəzərdən keçirilməsi onun eyni vaxtda paralel olaraq bir neçə təxəllüsdən (xüsusilə də “Nəsimi” və “Hüseyni”) istifadə etməsi ehtimalını irəli sürməyə imkan verir. Məsələn, Tehranın Məclis Kitabxanasından surəti əldə edilən “Divan” 140 vərəqdən ibarətdir. Nəstəliq xətti ilə köçürülmüş bu nüsxədə şairin “Nəsimi” ilə yanaşı “Hüseyni”, “Seyid” təxəllüsləri ilə yazdığı şeirləri də var.

Nəsiminin və onun ardıcıllarının əsərlərinin dünyanın müxtəlif kitabxanalarına, əlyazma saxlanclarına səpələnmiş əlyazma nüsxələri böyük Azərbaycan şairinin İran, Orta Asiya daxil olmaqla Avropadan tutmuş Hindistana qədər yayılan nüfuzundan, ədəbi təsirindən xəbər verir. Adını çəkdiyimiz və çəkmədiyimiz əsərlər ətraflı araşdırıldıqda Nəsimi ədəbi məktəbinin geniş miqyası ortaya çıxacaq.